

MAGASINET FÖR BOENDE I MICASA FASTIGHETER

Prinsel

2/2017

Historisk frukt
på julbordet

Att tolka stjärnorna

*Sprakande färger
med julkaktus!*

Möt Gloria, världens äldsta kvinnliga DJ

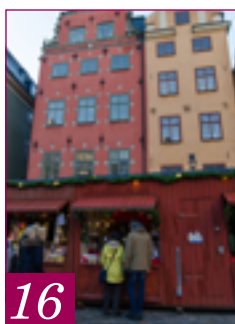
All förändring börjar med kvinnor.

Vi vet att när kvinnor stärks förändrar de världen till det bättre. Därför jobbar Hungerprojektet för att stötta kvinnor som skapar långsiktig och hållbar förändring för samhällena de lever i.

Välkommen att läsa mer om hur det går till och bidra på **hungerprojektet.se**

SWISH: 123 901 99 77
BANKGIRO: 901-9977

HUNGER
PROJEKTET

<i>Vinterns spännande evenemang</i>	4
<i>Siden – varmt, vackert och dyrt</i>	6
<i>Kottar ger julstämning och hållbarhet</i>	10
<i>Färg lagom till jul med julkaktus</i>	14
<i>Julmarknader i Stockholm sedan medeltiden</i>	16
<i>Gloria – världens äldstakvinnliga DJ</i>	20
<i>Stjärnbilder som navigerar skepp och liv</i>	22
<i>Historia på julbordet</i>	26
<i>Den älskade julduken</i>	28
<i>Klipp blir konst</i>	32
<i>Så här firar vi jul</i>	36
<i>Härlig vinterläsning, lästips</i>	40
<i>Korsordet</i>	42

Omslag: Olof Holdar

Trivsel ges ut av Micasa Fastigheter i Stockholm AB,
Nordkapsgratan 3, Box 1298, 164 29 Kista,
telefon 08-508 360 00.

Redaktör: Maria Ehn, tel 08-508 360 12.

Medarbetare i detta nummer: Linnea Bofält, Cari Busin,
Ingrid Eiritz, Kerstin Englund, Gunnar Hultman, Lisa Magnusson,
Cecilia Marcussen, Anna Nordlund, Elma Pålsson, Li Samuelson.

Produktion: byrå4. **Tryck:** Åtta45.

Micasa Fastigheter är ägt av Stockholms stad.

Stockholm ska bli mer äldrevänligt

Hur kan trafiken, bostäderna och kommunens service bli bättre anpassade till äldres behov? Det och mycket annat ska Stockholms stad ta reda på genom att ta fram en handlingsplan för att bli en äldrevänlig stad. Det är FN:s världshälsoorganisation WHO som står för modellen och städer över hela världen deltar för att bli bättre för äldre att bo i.

I det här arbetet ingår bland annat att titta på hur äldrevänligt Stockholm är idag, att se hur samhället bättre kan ta tillvara äldres resurser och att skapa forum för att involvera äldre människor i att anpassa staden.

Stockholm ska vara en bra stad att åldras i. Därför behöver vi se äldres perspektiv i allt från hur vi planerar stadsmiljön till hur vår äldreomsorg fungerar. Det kommer att komma mer information framöver om hur stockholmare kan vara med och påverka. Jag hoppas att ni alla vill vara delaktiga i det här arbetet.

Nu lider året mot sitt slut och jag passar också på att önska er alla en god jul och ett riktigt gott nytt år.

Foto: Malcolm Jacobson

*Allt gott
Clara Lindblom*

Evenemang

VINTER 2017

Vintern är här och en mängd utställningar och uppträdanden står för dörren. Bland Trivsels evenemangstips finner du alltifrån modehistoria och textilverk till Sofokles stora tragedier och Våra drömmars stad som teateruppsättning.

KONST

Vårsalongen på Liljevalchs

Efter två år på bortaplan visas nu Vårsalongen i Liljevalchs nyrenoverade hemmalokaler på Djurgården. Som besökare kan du vänta dig det traditionella konceptet – nya och etablerade konstnärer, som jurybedömts att ställa ut alltifrån måleri, teckning och skulptur till video, foto och installationer. Alla verk i utställningen är till salu.

12 januari–25 mars 2018.
Liljevalchs konsthall,
Djurgårdsvägen 60. Fri entré.
Tel: 08-508 31 330.
www.liljevalchs.se

Tillgänglighet: Fullständig tillgänglighet i hela byggnaden. Huvudentrén har ramp och hiss anpassad till rullstol. Hörselslinga och rullstol finns att låna.

ÖVRIGA EVENEMANG

Mitt 50-tal: Kvinna. Mode. Vardag – på Nordiska museet

Upptäck 50-talets mode med alla typer av klädesplagg som bars till vardag och fest av såväl den modekänsliga storstadskvinnan som kvinnan på landsbygden. Plaggens historier leder besökarna till frågeställningen – hur ser vi idag på 50-talets modeideal?

Visas från november tills vidare under vintern/våren 2018. Nordiska museet.
Djurgårdsvägen 6–16, södra porten. Biljettpris: 100 kr (fri entré tisdagar kl 13–17).
Tel: 08-519 547 70.
www.nordiskamuseet.se

Tillgänglighet: Till höger om huvudentrén finns en tillgänglighetsentré med hiss till våningsplanen.

Ett begränsat antal rullstolar finns att låna.

Waldemarsudde presenterar Annika Ekdahl – Vävda bildvärldar

Med senmedeltida gobelängteknik skapar textilkonstnären Annika Ekdahl bildvävar som från hennes perspektiv berättar om vår samtid. Botanisera bland utställningens färgstarka verk där oftast människan men även djur och växter porträtteras.

Visas till 11 februari 2018.
Prins Eugens Waldemarsudde.
Prins Eugens väg 6, Djurgården.
Entrépris: 150 kr, ordinarie och 120 kr för pensionär.
Tel: 08-545 837 00.
www.waldemarsudde.se

Tillgänglighet: Ramp finns vid ingången till museet. Hissar till samtliga våningsplan. Rullstolar finns att låna.

Den moderna kvinnan på Millesgården

I samband med jubileumsåret för Finlands självständighet presenterar Millesgården en utställning med verk från fyra betydande kvinnliga konstnärer av den finska modernismen – Helene Schjerfbeck, Sigrid Schauman, Ellen Thesleff och Elga Sesemann. Verken som visas i utställningen är från sent 1800-tal och större delen av 1900-talet.

Kan ses fram till 25 februari 2018. Millesgården, Herserudsvägen 32. Biljettpris: 150 kr. Ledsagare: Fri entré. Tel: 08-446 75 90. www.millesgarden.se

Tillgänglighet: Konsthallen är tillgänglighetsanpassad med hiss och ramper. Rullstol finns att låna i receptionen. Konstnärshemmet och Skulpturparken är svårtillgängliga med många trappor.

MUSIK

Operan presenterar Tosca

Passion, lust, förräderi och ond bråd död väntar i Operans uppsättning av Tosca. Följ Tosca och hennes älskare under ett passionerat och intensivt dygn som blir resan mot katastrofen... 20 januari–8 maj 2018. Kungliga Operan, Gustav Adolfs torg 2. Biljettpris: 110-1 070 kr. Bokning: 08-791 44 00. www.operan.se

Tillgänglighet: Operahuset består av flera våningsplan, mellan dessa finns hiss. Rullstolsplatser finns och rullstol går att låna. Terrassen kan inte nås med rullstol på grund av höga trösklar.

Ted Gärdestad signerat Peter Nordahl på Konserthuset

Gävle symfoniorkester med dirigenten och kompositören, Peter Nordahl, välkomnar till Konserthuset att lyssna live på sångerna från albumet Ted Gärdestad – signerat Peter Nordahl. I albumproduktionen har Ted Gärdestads röst fått nytt fokus då originalsången separerats från de analoga originalinspelningarna.

Spelas 14 januari 2018 kl 16.00. Konserthuset, Stora salen, Hötorget. Biljettpris: 195-390 kr. Bokning: 08-50 66 77 88. www.konserthuset.se

Tillgänglighet: Konserthuset är tillgängligt för rullstolsburen med assistans. Platserna bokas via biljettkontoret, tel: 08-506 677 88

SCEN

Våra drömmars stad på Stadsteatern

Det är hundra år sedan Stockholmsskildraren Per Anders Fogelström föddes. Detta har uppmärksammats, på olika sätt och på flera platser, inom staden. På Kulturhuset/Stadsteatern kan du se en nytolkning av Fogelströms ansedda Våra drömmars stad. Följ Henning som anländer till Stockholm med drömmar om ett bättre liv...

Spelas fram till 24 april 2018. Kulturhuset Stadsteatern, Stora scenen, Sergels torg. Biljettpris: 375 kr ordinarie och 340 kr pensionär. Tel: 08-506 20 200. www.kulturhusetstadsteatern.se

Tillgänglighet: Särskilda rullstolsplatser vid alla scener, ange att du använder rullstol vid biljettbokning. Hiss finns mellan alla våningsplan. Rullstol och hörhjälpmedel finns att låna.

Oidipus / Antigone på Dramaten

Ta chansen att se Sofokles stora tragedier Oidipus och Antigone efter varandra eller var för sig på Stora scenen: Om kung Oidipus som ska döda sin far och äkta sin mor. Och dottern, Antigone, som vill begrava sin bror värdigt och måste vända sig mot makten. Regissör är Dramatens teaterchef, Erik Stubø.

Spelas fram till 1 mars 2018. Dramaten, Stora scenen, Nybroplan. Biljettpris: 135-450 kr. Bokning: 08-667 06 80. www.dramaten.se

Tillgänglighet: Sceningången kan användas av personer som har svårigheter att använda stora entrétrappan. Vissa scenplatser nås via hiss. Rullstolsplatser finns. Ring för bokning.

Ett tyg vävt av vingar

Kinesiska kejsarinnor och grekiska prinsessor återfinns i historien om silkets uppkomst. Få material är så mytomspunna som sidentyget. Men sanningen är att det varit en statussymbol genom århundraden samtidigt som det är både vackert och robust.

Ett material som berusar sinnen; det frasar för att behaga hörseln, det skimrar för att behaga synen och när handen smeker det så smeker det handen tillbaka. Så poetiskt har sidentyget förklarats, detta material som förnäma människor sedan tiden långt före Kristi födelse använt för att klä sig i och möblera sina hem med. Sidentyget är ju ofta tunt och glansigt, och har en fenomenal förmåga att anpassa sig efter kroppens behov av svalka och värme. Det är också förvånansvärt starkt.

Liten andel

Den största producenten av silke är Kina, därefter följer Indien och sedan Japan.

Silke står för bara ungefär 0,2 procent av världens textilfiberproduktion, men eftersom priserna är höga så är det en mycket värdefull del.

Få material omges av så många sagor och sägner som sidenet. Det sägs att en kinesisk kejsarinna för många tusen år sedan upptäckte hur en larv spann en tunn tråd som skydd runt sin kropp. Hon ska sedan ha tänkt att det vore skönt att ha ett sådant skydd runt sin egen kropp och beordrat sina hovdamer att lösgöra trådarna och väva ett tyg, vilket blev det första sidentyget. En annan historia berättar om en fenicisk prinsessa vid namn Pamfile som satt på den grekiska ön Kos och vävde tyger som var som vindar.

Silkesmasken levererar

Sanning är i alla fall att siden är en fiber som spinns av silkesmasken, en fjärilslarv som lever på mullbärsträdet. Under metamorfosen till fjäril spinner larven en kokong för att skydda sig. En enda lång tråd som kan bli upp till 4 000 meter lång! Kokongerna plockas och behandlas med het luft, ånga eller nedfrysning för att skilja larverna från sidensträngen. En silkestråd spinns

av fibrerna från flera kokonger för att sedan vävas till siden.

Sidentyget har sitt ursprung i Kina. Konsten att göra siden av silkesfjärilslarvens kokongstråd var under många århundraden en väl bevarad hemlighet hos det kinesiska hovet. Brott mot sekretessen kunde leda till dödsstraff. Endast kejsaren och hans familj fick bära kläder av siden. Från början var det Kina som levererade färdiga sidentyger till resten av världen via den så kallade Sidenvägen. Det var egentligen flera vägar som drog från norra Kina till Medelhavet.

I många samhällen var sidentyget en klassmarkör. I Konstantinopel, som var en huvudort för sidenimporten, fick alla kvinnor bära siden oavsett rang, medan män

enbart fick det om de hade en tillräckligt hög ställning. Så småningom lärde sig flera att tillverka och väva sidentyg och det blev en attraktiv handelsvara, framför allt i Italien som snabbt blev en sidenmetropol i Europa.

SIDENKVALITETER

Dupion (thaisiden)

Mullbärssiden

Tussahsiden

Brokad

Chiffong

Crepe

Chesse

Shantung

Rika sidenstäder

I borgarsamhällena i det feodala Europa växte behovet av tyg och de städer som satsade på sidenväverier kom att bli de rikaste – Brygge, Gent och Antwerpen i Flandern, Palermo, Florens, Prato, Lucca, Bologna och Venedig i Italien.

Med renässansen blev sidentyget högsta modet, bland både män och kvinnor och i början av 1500-talet dunkade enbart i Venedig 5 000 vävstolar fram de vackraste sidentygerna till kläder, gardiner, möbler och tapeter. Guldsmeder arbetade tillsammans med tygproducenterna för att smycka tygerna med ädelstenar och guld detaljer.

Vikingarna som reste långt bort tog med sig sidentyger hem till Norden, men det dröjde lång tid innan sidenet slog igenom på våra breddgrader. Även här kom det att bli ett krångligt regelverk för vilka som fick lov att bära det efterfrågade materialet. >>

Under renässansen gällde att endast fina damer fick bära kjol och tröja av siden. Var man något mindre förnäm fick man nöja sig med en liten mössa eller en halsduk.

Sjalett till kvinnorna

Sidentyget har genom tiderna varit något mest för den rika eliten i samhället. Men i Sverige fanns det också självägande bönder som kunde köpa en bit siden om de fick pengar över. I synnerhet var det siden-sjaletterna som blev en statussymbol för kvinnorna på gården. De kunde man köpa av kringresande försäljare och på marknader. Sjaletterna var uppskattade förlovnings- och bröllopspresenter och knöts runt huvudet, virades runt psalmboken under högmässan eller knöts runt midjan.

För kallt i Sverige

Under en period försökte man sig på svensk sidenproduktion, men vitmullbärsträden tyckte inte om de svenska vintrarna.

Sidenindustrins storhetstid i Sverige kom under andra halvan av 1700-talet. Fram till den överflödsförordning som kom 1766 fanns mer än 900 sidenvävstolar i Sverige och nästan 2 000 sidenarbetare. De allra flesta fanns i Stockholm. I nämnda förordning förbjöds i det närmaste sidenkläder, vilket så klart blev ett hårt slag för den svenska sidenindustrin.

FAKTA

Hållbar sidenproduktion

Vildsilke är ofta mer skonsamt mot djuren eftersom det görs av puppor där larverna redan metamorferat till fjäril och flugit iväg. Enligt Naturskyddsföreningens föreskrifter ska silket i svensk sidenimport komma från silkesfjärilslarver som levt på blad från mullbärsträd i ekologisk odling eller karensodling som är miljöcertifierad enligt IFOAM-standard. Insamling av vildsilke ska ha genomförts enligt reglerna för Fair Wild Foundation.

Källa: Naturskyddsföreningen

Foto: sukr13 / 123RF Stockfoto

Men sidentyget har stått sig genom åren och är fortfarande ett mycket populärt material i både kläder, gardiner, möbler och bäddtextil. Idag kan man hitta sidenmaterial i såväl aftonklänningar, träningsunderkläder som reselakan. Nu finns också en rad olika kvaliteter med mer eller mindre naturfibrer. Allt för att passa prisklass, smak och användningsområde. ■

Av Kerstin Englund

Källor: Populär historia, Sidenkompaniet, Sleep in silk, Bibblan svarar.

Färgstark silkestråd. Foto: aniruto7o6 / 123RF Stockfoto

Hjälp oss rädda lunchmackan

Tonfisk i din sandwich behöver hjälp. Den och många andra arter är överfiskade och drivs mot utrotningens rand. Vi på WWF har varit med och grundat Marine Stewardship Council som certifierar hållbart fiske. Så titta efter MSC-märket när du köper fisk och skaldjur och ta hjälp av vår Fiskguide som du kan ladda ner på wwf.se

90
KONTO SVENSK
INSAMLINGS
KONTROLL

Tid för kottarna

Julen är kottarnas tid. Kransar av kottar pryder välkomnande ytterdörrar när det är dags för julbesök. De kan förstås köpas färdiga hos blomsterhandeln men allt fler väljer att göra sin egen.

I filmen *Gräsänklingar* från 1982 använde skådespelaren Janne Loffe Carlssons rollfigur uttrycket *slöjda till kottar* och menade alls icke något julpyssel. Det handlade istället om att sätta barn till världen.

Ordet kotte kan ju syfta både på en människa, liten som stor, och på ett barrträds frögömma. De möts när julen står för dörren, om uttrycket tillåts, och julkransen förmedlar helgens budskap om frid och hopp.

Kotten har gått och blivit modern, till och med trendig. Inredningsmagasin och Internet-bloggar svämmar över av bilder på dekorationer med kottar. Det behöver inte vara så svårt och det finns mycket mer att göra än bara kransar. Fläta dem längs ledstängen, gör en bädd för blockljusen, stoppa in några i krukväxtens grönska, fäst placeringskort på dem, eller ta en hel skrälldus och gör en kottgran.

Plocka på marken

Gran- eller tallkottar är en smaksak. Ibland kanske det ena passar bättre än det andra. Tallen gömmer sina frön i de lite mindre och rundare kottarna, granen i mer avlånga. Det vintertid nakna lärkträdet som på senare tid fått ett uppsving här i landet men fortfarande känns som en raritet, kan möjligen vara ett alternativ för den som vill skapa något riktigt originellt. Det blir till att ha tålamod eller göra småpynt; kotten är bara ett par centimeter.

Inga träd faller kottar i december men de som ligger på marken går utmärkt att använda till juldekorationer. Det är bara att torka dem, antingen några dagar i rums-

temperatur eller en halvtimme i ugnen, utbredda på en plåt med smörpapper.

Handeln erbjuder en genväg i form av färdiga förpackningar, bekvämt men inte gratis. Räkna med ett styckpris på 5–10 kronor i små påsar och ännu mer för sådana som redan blivit målade i vitt, rött eller någon annan julfärg.

Välkommen hjälp

När det gäller kransar är genvägen verkligen ingen senväg. Visst går det att sätta på sig trädgårdshandskar och ge sig i kast med ståltråd och motspänstiga grenar för att forma en stomme. Det gör det absolut. Butikens halmkärvar och färdiga stommar låter dock den mindre tålige påbörja sitt pyssel vid en punkt där det ganska snart går att ana det färdiga resultatet. Det finns till och med perfekta råämnen i ett frigitliknande material.

Apropå råämnen så behövs kanske några ord om vad allemansrätten ger var och en rätt att utan vidare samla in från skogen. Kottar på marken, ja, men inte de i träden. Mossar och lavar, ibland, men kolla i floran först. Gröna trädgrenar, nej, faktiskt inte. De får man inte bryta och ta hem utan vidare. En skogsbonde ger trots det här i nio fall av tio tillstånd till den som bara vill plocka lite grand av skogens överflöd och frågar på rätt sätt.

Svårt val

Med en flygande start i form av ett inköpt kransämne av till exempel ståltråd dyker genast det stora vägvalet upp: Bara kottar runt om, kottar och kvistar eller >>

Gran och tall

Både gran och tall är så kallade sambyggare. De har precis som björken han- och honblommor på samma träd. En, idegran och sälg är tvåbyggare. Därför är det lätt att skilja på de smala enarna av hankön och de rundare honorna. Rönnskog har till och med ståndare och pistiller i en och samma blomma. Vart sjunde till tionde år får gran och tall väldiga mängder kottar. Då är det kottår.

mossa, eller rentav en väl så maffig krans med nästa enbart mossa och kanske bara ett par enstaka kottar vid sidenbandets praktrosett!

Det blir lite Amerikavarning för en tät, ren tallkrans i storlek XXL, särskilt om den toppas med något extravagant. Skribenten, vars ungdoms sjömansjeans och senare tofsar på skorna vittnade om ett svagt förstånd och fallerad estetik, förmår likafullt inte motstå lockelsen från en sådan krans och en sådan dörr. Den vill jag öppna och på andra sidan möta kottar jag kan omfamna och önska en riktigt god jul. ■

Av Gunnar Hultman

Gör en egen krans

1. Köp en kransstomme eller gör en själv. Använd då en springform så blir det enklare.
2. Välj material – till exempel gran, lingon eller kanske buxbom för den gröna kransen och gärna tallkottar för den rena kottkransen.
3. Linda riset lite i taget och bind om med tråd. Fäst eventuella kvistar allteftersom, så att kransen blir jämntjock.
4. Avsluta med en extra omgång spoltråd runt om.
5. Dekorera efter hjärtats lust eller låt kransen vara färdig utan extra allt.
6. Häng kransen på dörren eller lägg den inomhus där du ser den lätt.

Historiska kransar

Lagerkransen gavs redan under antiken till idrottare, fältherrar och andra soldater liksom till skalder. De var tecken på ära. Blomsterkransen är istället en prydnad. Under förkristen tid använde människor åtminstone i Östeuropa kransar med vintergrönt för att locka fram sol och grönska. Julkransen har starkast anknytning till de katolska länderna, där den också innehöll levande ljus. Ljuset i mitten symboliserade Jesusbarnets födelse. Kransen har även en symbolisk betydelse. I många gamla kulturer symboliserade kransen solens färd över himlen och dessutom årets gång. För oss har kransen också en evighetssymbolik i den runda ringen som varken har början eller slut!

Den svenska dörrkransen kommer från kontinenten, medan den dekorativa julkransen är knappt så gammal som Kalle Anka och sprungen ur samma mylla, den amerikanska.

April 2017,
Molticho, Etiopien

EN AV 20 MILJONER ANLEDNINGAR ATT AGERA NU!

De humanitära behoven i världen har aldrig varit så stora som idag. I Nigeria, Sydsudan, Somalia och Jemen är situationen så allvarlig att människor riskerar svält. **Stöd Röda Korsets arbete på plats.**

#StoppaHungern

» Swisha valfri gåva till **123 031 0748**

» Sms:a **AKUT HUNGER** till **72 900** så skänker du 100 kronor

Blomfyrverkeri lagom till jul

Vi hittar julkaktusen i många hem runtom i Sverige, krukväxten som lagom till jul spricker ut i ett fyrverkeri av röda blommor. Många julkaktusar är mycket gamla, men de som finns i affärerna idag är egentligen en annan krukväxt.

Gunvor Larsson, trädgårdsintendent vid *Bergianska trädgården* i Stockholm, är en av dem som just nu arbetar med utställningen *Jul i växthuset*. En utställning som har till syfte att visa vilka växter som finns bakom de kryddor, blommor och dekorationer som traditionellt hör julen till. Med i samlingen finns förstås julkaktusen.

Julkaktusen har sitt ursprung i varmare klimat och har ett speciellt växtsätt. Gunvor Larsson berättar.

– Dessa kaktusar är så kallade epifyter, de växer uppe på grenar högt på träden i regnskogen.

I sitt hemland styrs blomningen av lämpligast tid för pollinering och frösättning. Medan det i Sverige är möjligt att genom rätt skötsel lyckas styra blomningen så att den sker precis till jul.

Svår att få tag på

Julkaktusen (*Schlumbergera x buckleyi*) är en korsning mellan två arter och faktum är att det idag nästan enbart går att köpa en av de två föräldrararterna, nämligen novemberkaktusen (*Schlumbergera truncata*).

Den synliga skillnaden är att julkaktusen blommar med starkt karminröda, symmetriska blommor samt saknar sågtänder på grenarna. Novemberkaktusen däremot har utdraga sågtänder på de något plattare grenarna och har istället osymmetriska blommor.

Svalt och torrt

De olika kaktusarna har olika krav för att blomma vilket är den främsta anledningen till varför det inte finns många julkaktusar i handeln.

– Förr i tiden, då vi hade mer kalla, isolerade bostäder fungerade det utmärkt för julkaktusen som behöver lite kyla för att sätta blomknopp. I dagens varma bostäder sätter den inte knopp och blommar och blir då mindre eftertraktad. Nu för tiden säljs nästan enbart novemberkaktus. Den blommar utan att behöva stå svalt och torrt, säger Gunvor.

Trots bristen i handeln är det många som ändå har en gammal julkaktus hemma, krukväxten övertas ofta genom arv och kan bli mycket gammal. Kanske är det lite mer exklusivt att visa upp en växt som kräver lite omhändertagande för att den ska slå ut i blom. Är du en av dem som har en julkaktus hemma så är det en god idé att ta väl hand om den, kanske kan den till och med leva vidare till nästa generation och fortsätta sprida färg, precis lagom till jul. Som man brukar säga, den som väntar på något gott....■

Av Lisa Magnusson

Skötselråd för julkaktus

- > Julkaktusen vill som krukväxt ha näringsfattig jord, till exempel såjord eller kaktusjord.
- > Under den frostfria delen av året, låt stå ute på en skyddad plats och gödsla en gång i månaden. Ett tips är att hänga den i ett träd för att slippa angrepp från sniglar.
- > Från augusti och några månader framåt ska den stå svalt tills de första blomknopparna visar sig, då vill den ha lite mer värme och vatten.
- > Efter blomningen ska växten vila och bör vattnas mycket sparsamt.
- > Plantera om i mars–april och börja sedan vattna försiktigt.

Julmarknaden

– med medeltida anor

Det är december och den årliga julmarknaden på Stortorget i Gamla Stan pågår. Salubodarna dignar av sillinläggningar och ostar, rökta korvar och viltprodukter, marmelader och kryddor, sockervadd och karameller, hemslöjd, konstsmide, keramik och mycket annat lokalproducerat från Norrland, Gotland och andra delar av landet. Vid skymning, några grader kallt, lite snö i luften och en kopp varm glögg att värma händerna med, så infinner sig en behaglig stämning av jul och gångna tider. Men har det alltid varit så?

Innan det fanns saluhallar och stormarknader, Ica- och Coopbutiker, så gjorde man sina inköp av livsmedel och andra förnödenheter på stadens salutorg. Viktigast på 1800-talet var Hötorget, som då var dubbelt så stort som idag, med två delar. På det nordliga Bondtorget körde bönderna in sina lass och sålde kött- och mjölkprodukter direkt från vagnarna. Man ställde sig där det fanns plats med hästarna förspända. På den södra delen, Månglartorget, såldes grönsaker, gryner och liknande. De flesta kom från Stockholms omgivning, från Roslagen i norr och Sorunda i söder, men det kom även bönder i grupp från olika delar längre bort av landet. Runt torget fann de inkvarteringsmöjligheter och det uppstod så kallade bondkvarter.

Bondtorget

Hälsingebönderna brukade till exempel lasta av sina kärror hos en hökare vars gård låg där Konserthuset ligger idag. 1882 flyttade månglarna in i Stockholms första saluhall, en gjutjärnskonstruktion med förebilder i Paris. Även på Bondtorget ordnades vag-

narna upp i prydligare rader. Den 1 januari 1914 förbjöds av sanitära skäl dock all torghandel med färskt kött och senare även av vilt, fisk, smör, ost samt lagad mat. Handeln, som pågått på torget sedan 1636, flyttade till den nyinvidga Centralsaluhallen.

Salutorg i Gamla stan

Håller vi oss till Gamla stan så fanns salutorg med anor från medeltiden vid kajerna på östra sidan. Mälardalens bönder rodde in med sina produkter. Mest välorganiserad var handeln vid Kornhamnstorg, med såväl fisk och kött som grönsaker. Vid Mälartorget lade ålandsskutorna till med sin last av saltströmming och på Munkbron såldes levande höns, kött, bär och alla slags rotfrukter. Torgets stora dag var den 22 juni, då böndernas båtar kom fyllda med björkris och blommor. Hela staden skulle lövas till midsommar. Skildringar av Lövmarknaden berättar om en stor fest med ”svår trängsel och ett fasligt oväsen”. Lövmarknaden vid Munkbron var den ena av två årliga höjdpunkter i det folkliga nöjeslivet. Den andra var julmarknaden vid Stortorget.

Stortorget julmarknad. Foto: olandsfokus / 123RF Stockfoto

Stortorget är lika gammalt som Stockholm, det vill säga från någon gång runt 1200-talet. Torget var den centrala platsen för livet i staden. Här låg såväl Rådet med borgmästaren som fängelset. Stortorget blev också stadens viktigaste handelsplats. Marknaderna var inte permanenta utan hölls under vissa perioder. En sådan period var Tomas-mässen, runt den helige Tomas namnsdag den 21 december.

Tomasmässan var ursprunget till den julmarknad som återupprättades av Gustav Vasa 1523. Han bestämde att endast svenska varor skulle få säljas. Bara några år tidigare, närmare bestämt

FAKTA

Månglare var en historisk yrkesbenämning på en person som med tillstånd från stadens myndigheter bedrev torghandel utan medlemskap i burskap eller skråväsen.

Hökare är en gammal benämning på detaljhandlare, vanligen i livsmedel, som förestod ett hökeri eller hökarbod.

8 november 1520, hade den danske kungen Kristian tyrann själv på plats låtit halsugga Gustav Vasas far och åttioen andra prominenta stockholmare på torget. Det har gått till historien som Stockholms blodbad, men i Danmark omnämns kungen som Kristian den gode!

Stortorget julmarknad

Julmarknaden på Stortorget varierade sedan i intensitet och omfattning under seklerna. När Börshuset uppfördes 1776 flyttades marknaden till Slottets inre borggård. Den utvecklades till en utpräglad hantverksmarknad och med tiden över hundra stånd, som även kom att fylla större delen av Slottsbacken.

Stortorget roll som marknadsplats avtog, till dess att julmarknaden flyttades tillbaka 1837. Från 1849 var det den enda marknaden som tilläts på torget. ”Julmarknaden på Stortorget var en högtid, som de små icke kunde nog njuta av”, skrev Stockholmskildraren Claës Lundin 1890. Hela torget var fyllt av salustånd och länge var det i första hand hit som stockholmarna >>

Stortorget julmarknad. Foto: scanrail / 123RF Stockfoto

gick för att köpa julklappar. Marknaden fick dock allt större konkurrens från nya julbasarer över hela staden. Det räckte inte att kung Oscar kom en gång varje år och spred sin glans, när han delade ut silverslantar och julklappar till barn. Kvaliteten på de varor som utbjöds sjönk från år till år medan bråk och otrevliga uppträden tilltog. 1907 fattades därför det drastiska beslutet att julmarknaden skulle stängas.

Dagens julmarknad

1914 bildades Stockholms-Gillet, en ideell förening med syfte att öka stockholmarnas intresse för sin stad, att verka för stadens kultur samt bevara stockholmska minnen. Gillet såg som en av sina första kulturella insatser att julmarknaden vid Stortorget än en gång skulle återupprättas, vilket också gjordes året därpå. Intentionen var, liksom på Gustav Vasas tid, att det var svenska

varor som skulle säljas i stånden. På 1950-talet började dock kvaliteten på varorna åter att sjunka. Marknaden fick allt sämre rykte och var nästan på väg att åter läggas ner. Den räddades genom en stor donation från Gillets skattmästare. Medlen möjliggjorde att föreningen kunde låta bygga nya gedigna träbodarna utformade efter medeltida förebilder, som passade in på torget.

Sedan 1961 har julmarknaden i stort sett ut så som den gör i dag. Efter förnyelsen med bodarna har det även gjorts stora ansträngningar för att förbättra utbudet av varor som ska få säljas.

Försäljarna kommer från hela landet, de flesta återkommer varje år, några i flera generationer. Utbudet är rikt med mathantverk och hemslöjd. Så svaret på frågan i inledningen om julmarknaden alltid sett ut som idag är; nej – men till och från rätt länge. ■

Av Klas Schöning

Vi vill ha dig.

Och din syrra. Din mamma. Din granne. Och kanske din kompis. För tillsammans kan vi göra världen bättre.

Vi kan se till så att det fortfarande går att bada i en fin insjö. Att du kan ta en promenad i skogen. Eller kanske bara plocka lite friska blåbär.

Vi kan se till att bin inte dör ut på grund av farliga bekämpningsmedel. Vi kan se till att det finns fisk kvar i haven. Vi kan minska koldioxidutsläppen. Och vi kan se till att flera hundra år gamla

naturskogar inte huggs ned på bara några dagar.

Och ju fler vi blir desto större skillnad kan vi göra. Då kan vi få politiker att förstå att det är dags för en förändring. Vi kan säga ifrån och visa på konkreta lösningar. Vi kan sätta press på företag. Och vi kan göra det lättare för dig att välja rätt i butiken.

Vill du vara med? **Sms:a medlem till 72 900** eller gå in på www.naturskyddsforeningen.se. Ett medlemskap kostar 24 kr/mån.

Glorias 50+ disco

Madelein "DJ Gloria" Månsson, 73, driver Glorias 50+ Disco med dottern Anna. DJ Gloria spelar på Rose i Stockholm, på Katalin i Uppsala, på Trädgår'n i Göteborg, på Etage i Malmö, och på Publik i Västerås. Åldersgräns 50 år. Hon spelar också sedan fler år tillbaka på Birka Cruises takterrass (där finns däremot ingen åldersgräns).

Läs mer på www.djgloria.se

Sveriges äldsta kvinnliga DJ:

Dansa är bästa sättet att må toppen!

Det strålar om Madelein Månsson – eller DJ Gloria som är hennes artistnamn.

Hon är 73 år och fullbokad som DJ minst ett helt år framåt och har 100 000 följare på Facebook. Dessutom arbetar hon fortfarande som aerobicsinstruktör ett par gånger i veckan. Kärleken till musiken har gått som en röd tråd genom hennes liv. Allt började dock med en stor sorg.

Madelein var bara drygt 60 år när hon förlorade sin man som hon skött dygnet runt i nio år.

– Jag mådde så himla dåligt. Var liksom alldeles tom. Jag hade ju inte tagit hand om mig själv under så många år, säger Madelein.

Efter en lång period av sorg och inaktivitet beslutade Madelein till slut att rätt metod att komma igen var att träna och röra på sig. Då började en längre tids sökande efter rätt gym.

– Det blev många besök på många olika gym men jag hittade inget som jag tyckte passade mig och min målgrupp.

Lösningen blev att Madelein själv utbildade sig till aerobicsinstruktör.

– Det var en väldigt tuff men mycket bra utbildning.

Fulla pass

Sedan tog det ett år att få jobbet som instruktör på Saga. Det har Madelein fortfarande kvar nio år senare och kör två pass i veckan som alltid är fulla.

– Det är otroligt viktigt att röra på sig. Man blir kreativ och pigg. Musiken har en viktig funktion, man blir glad och vill röra sig efter den. Jag fick och får alltid höra

att jag spelar så bra musik. Jag tror det är en av anledningarna till att passen är populära. Nuförtiden säger jag alltid vem det är som sjunger under passen, för folk vill veta.

Det tog inte lång tid innan Amelia hörde av sig och undrade om Madelein kunde tänka sig att spela in en tränings-DVD till M-magasins läsare. Hon blev tidningens träningsexpert med krönikor och tips och har deltagit i många kom-i-form-resor där hon kört sina gympapass, föredrag, disco och chi gong.

– Det har aldrig varit ett utstakat mål att det skulle bli så här. Jag har bara gjort det som verkar kul och bra och tagit utmaningen när den dykt upp, säger Madelein.

En ingivelse

Beslutet att bli DJ kom dock bara som en ingivelse under en kväll i goda vänners sällskap. Sagt och gjort.

Madeleine tog privatlektioner och gjorde studiebesök på klubbar runt om i stan.

– Mitt första jobb var på en gala på Nationalmuseum med 850 pers. Jag var såååå nervös!

Det var svårt i början men nu har Madelein många års rutin och spelar för utsålda hus i hela Sverige.

– Jag spelar all sorts musik – disco, latin, rock, hårdrock, house, samba och till och med schlager. Men just schlager spelar jag inte frivilligt även om det viktiga för mig är att de som har hyrt mig blir nöjda. Jag försöker lista ut vad för slags låtar de vill höra ute på dansgolvet. Det skiljer sig mellan gångerna, säger Madelein.

Samma favoriter

– Folk tycker saker hela tiden. Att det är för högt eller för lågt, att låtarna var bättre förra gången eller bättre den här gången. Många kommer fram och önskar låtar och det är roligt. I början försökte jag göra alla nöjda men då blir det spretigt. Jag har kommit fram till en dramaturgi för kvällen som jag tycker fungerar.

Madelein spelar fyra timmar i ett sträck utan paus och lägger upp kvällen i musikkblock, 4–5 stycken per kväll. Det är ett slags Bolerokänsla hon är ute efter, där intensiteten stegras.

– Det finns vissa låtar som folk alltid önskar och det blir ingen bra kväll om jag inte spelar dem.

I varje block lägger hon in antingen styrdans eller tryckare.

– Annars dansar inte så många av männen, berättar Madelein.

Madelein har byggt upp sin musikbank helt själv, hon får ingen sponsring från skivbolagen.

– Jag köper all min musik på i-Tunes, säger hon. Jag har bra koll på vad som är populärt genom önskingarna jag får in.

– Jag lyssnar jämt på musik och har alltid gjort det.

Madeleins egna musikfavoriter? Hon tvekar ett tag att peka ut någon specifik musik

och säger att det beror på tid på dagen eller till och med på årstiden. Gladast blir hon av Thunderstruck med AC/DC och det visar sig till slut att Etta James och Cee Lo Green nog hör till favoriterna.

Tuff ålderskontroll

En gång i månaden spelar Madelein på Rose Club i Stockholm. Det är alltid utsålt. Till skillnad från andra discon där ingen dyker upp förrän efter

midnatt öppnar Rose Club kl 17.30 den här dagen.

– Vi är noga med ålderskontrollen. Gränsen är 50 år. Ser du för ung ut får du visa legitimation!

Efter de stora framgångarna i Sverige har Madelein nu siktet inställt på en internationell karriär.

– Jag vill ut i världen! Jag vill spela i New York, Paris, London och Tokyo. Jag är ju trots allt världens äldsta kvinnliga DJ och det är inte värst mycket konkurrens i det marknadssegmentet. Om jag säger det tillräckligt ofta så kommer det att bli så. ■

Av Anna Nordlund

Vårt öde i stjärnorna

Stjärnhimlen har sedan urminnes tid lockat och intresserat människan. Genom att studera planeters och stjärnors rörelse på himlavalvet och tyda stjärntecken kunde man sia om kommande händelser. När vi så här års sätter upp adventsstjärnan i våra fönster är det till minne av stjärnan över Betlehem som de tre vise männen skådade i öster som ett tecken på Jesu födelse.

Att en klar vinterkväll gå ut och blicka upp mot stjärnhimlen för att leta efter stjärnbilder och stjärntecken är en både fascinerande och spännande sysselsättning förutsatt att du hittar en plats där vår upplysta värld inte stör.

Ursa Major, Stora Björn, där Karlavagnen ingår med sina sju huvudstjärnor, är en av de mest berömda av alla stjärnbilder på norra stjärnhimlen. Karlavagnen är den "stjärnbild" som de flesta av oss känner till, därför passar den som utgångspunkt för att finna fler objekt på natthimlen till exempel Ursa Minor, Lilla Björn, där Polstjärnan ingår, stjärnan som under tidernas gång hjälpt människor att hitta rätt över land och hav då det är den stjärna som ligger närmast jordens nordpol.

Stjärnbild inspirerade

Stjärnbilden Orion med tre ljusstarka stjärnor i sitt bälte, "Tre vise män" som de också kallas betraktas av många som den vackraste stjärnbilden i konkurrens med Cassiopeia som syns som ett stort W på natthimlen. En "klassiker" av rang är den stora och

mäktiga Andromeda, som i sig inrymmer den väldiga Andromedagalaxen.

Den var en av inspirationskällorna till rymdeposet Anlara av Harry Martinson. I ett tillstånd av dröm och vaka fick han syn på galaxen i sin kikare en augustinatt vilket blev en utlösande och omskakande faktor till skapandet av rymdeposet.

Populär Pegasus

Två andra framträdande stjärnbilder av rang är Perseus och Pegasus, den senare en av de tydligaste stjärnkonstellationerna på norra stjärnhimlen vars huvudstjärnor bildar en fyrkant. Båda ingår i de 48 konstellationer som listades av den grekiske astronomen, matematikern och geografen Claudios Ptolemaios (cirka 100-talet f Kr) som var verksam i Alexandria.

Såväl Perseus som Pegasus har under årens lopp varit tacksamma motiv för konstnärer. En av de mest kända avbildningarna av Perseus med Medusas avhuggna huvud i sin hand möter vi i Benvenuto Cellinis bronsskulptur i Florens. Vår egen konstnär Carl Milles skapade skulp-

turen "Människan och Pegasus" (1949), som finns i Malmö.

Många av våra stjärnbilder bär namn från den grekiska mytologin. Andromeda var dotter till kung Cepheus och drottning Cassiopeia. Fjättrad vid en klippa vid havsstranden räddades Andromeda av Perseus vilken var på väg hem efter att ha dödat gorgonen Medusa. Pegasus, den bevingade hästen, är gudarnas budbärare som bland annat sägs bära guden Zeus blixtar.

Astrologi

På himlavalvet hittar vi också Vattumannen, Kräftan, Skorpionen, Lejonet, Tvillingarna och Fiskarna, sex av zodiakens tolv stjärntecken. Om astronomi är vetenskapen om himlakropparna och världsrymden är astrologi stjärntydningslära med rötter i Babylon som sedan förgrenade sig till Egypten och Grekland.

Till en början sysslade astrologerna enbart med händelser av allmänt intresse, som krig och fred, de klimatiska förändringarna, som torka och översvämning. Kejsare och faraoner under antiken understödde

astronomiska och astrologiska undersökningar, som blev verktyg i prästernas händer för att ge makten råd och hjälp att styra landet och kunna blicka in i framtiden. Även de som inte trodde på astrologi konsulterade stjärntydare – för säkerhets skull.

Ställde horoskop

Så småningom började man intressera sig för enskilda människors öden. I och med uppkomsten av djurkretsen kunde man utifrån människans födelsetidpunkt placera in henne i ett av de tolv stjärntecknen. Man inledde med att ställa horoskop. Genom att studera planeternas och stjärnornas position vid en viss individs födelse kunde man förutse hennes karaktär, förutspå hennes öde och säga om det var lämpligt för en eventuell handling.

Får man tro zodiaken är personer födda i Oxens tecken envisa och stabila, Lejonen viljestarka och trofasta. Jungfrun kännetecknas av att vara analytisk och självmedveten. De som är födda i Vågens tecken är charmiga men obeslutsamma medan de som har Skytten som sitt tecken är ärliga. >>

"Man kan lika gärna tro på tomten – men horoskop är roligare."

Trot den som vill, eller som någon uttryckt saken: "Man kan lika gärna tro på tomten – men horoskop är roligare."

Fram och tillbaka

Astrologins första död inträffade på 500-talet i samband med att kristendomen vann insteg. De kristna dömde ut såväl hedniska gudar som magi och spådomar och därmed astrologin, men den överlevde och 1200- och 1300-talen var astrologins århundraden. Universiteten i Oxford, Paris, Padua och Bologna inrättade professurer i astrologi. Vid medicinska högskolan i Bologna sade man att "en doktor utan astrologi var som ett öga som inte kunde se." Någon rågång mellan astronomi och astrologi fanns ännu inte. Den kommer under 1700-talet, förnuflets och upplysningens tidsålder.

Under 1500-talet och långt in på 1600-talet tvivlade man inte på astrologin, lika litet som på Guds existens. Det är nu vi hittar många berömda astrologer. När Katarina av Medici blev drottning av Frankrike anlätade hon läkaren och astrologen Nostradamus (1503–1566). I England verkade

den här tiden den ryktbare doktorn John Dee (1527–1608) vilken blev drottning Elisabeths I skyddsling. Här i Skandinavien byggde vetenskapsmannen Tycho Brahe (1546–1601) två observatorier på ön Ven och lyckades förena astrologin med sina vetenskapliga studier. Han arbetade en tid som hovastrolog åt den tyskromerske kejsaren Rudolf II i Prag.

Många kändisar

Det är inte bara gårdagens kändisar och berömdheter som anlätade astrologer. Trots att den 3 000 år gamla "ovetenskapen" är full av motsägelser, saknar vetenskaplig grund och vår världsbild förändrats är intresset fortsatt stort. Horoskopen samsas med dagsaktuella notiser i dagspressen. Enbart i USA finns fler astrologer än astronomer. Det forna presidentparet Ronald och Nancy Reagan konsulterade regelbundet astrologen Joan Quigley vid viktiga möten och beslut. Prinsessan Diana hade en personlig astrolog i den lilla byn Lower Pilsley i Derbyshire. ■

Av Ingrid Eiritz

Ge tid att leva.

I år dör fler av hjärt-kärlsjukdom än av något annat.
Stöd forskningen som ger fler mer tid att leva.

Swisha din gåva till 90 91 92 7 eller sätt in valfritt
belopp på PG 90 91 92-7.

Hjärt
Lungfonden

www.hjart-lungfonden.se PG 90 91 92-7

Torkad frukt som svenskt

– en vandring genom tid och rum

Torkade frukter som russin, dadlar och fikon ses av många som en självklar del av den svenska jultraditionen. Dessa söta små delikatesser har letat sig hela vägen genom tiden från karavanmat i Saharaöknen för tusentals år sedan och betalningsmedel i antikens Rom, till nutida glöggmingel i svenska stugor.

Dadlar, fikon och druvers historia sträcker sig så långt tillbaka i tiden att det är svårt att säkert veta varifrån de härstammar. Lika gammal är metoden att torka dem för bättre hållbarhet och en sötare, intensivare smak. De är så naturliga att dess långa historia och betydelse i andra kulturer knappt ägnas en tanke när de tillsammans med andra godsaker dukas upp på julbordet.

Dadlar har troligen sitt ursprung i Nordafrika där de,

liksom i Mellanöstern, har och har haft stor betydelse inom kost och kultur. Fikon och russin har odlats och torkats minst lika länge i det östra Medelhavsområdet och Västasien där även de varit viktiga för samhället. Cirka 2 500 f Kr syns druvrankor och fikonträd på egyptiska väggmålningar och i mosaikmönster och de omnämns i Bibeln flertalet gånger. Exempelvis skylde sig Eva och Adam med fikonblad i Edens lustgård och Noa odlade vindruvor.

Russin och fikons popularitet spreds över medelhavsområdet med hjälp av romarna som var stora konsumenter av frukterna och till och med använde dem som skattebetalningsmedel.

På 1000-talet fortsatte utbredningen på grund av korstågen och ett par sekl senare var torkad frukt en viktig ingrediens i många klassiska europeiska recept. På 1600-talet hade de letat sig hela vägen upp till den svenska adelns festmåltider varifrån dagens julbord fortfarande har många inslag.

Först hos överklassen

Till en början var det främst den rika överklassen som hade råd med importerade godsaker, men med tiden och handelns utveckling ökade tillgången. Vid sekelskiftet stärktes "hemtrevnadskänslan" och en fin jul med god mat blev allt vik-

Roliga fakta

- > Inte bara i Sverige hör torkad frukt julen till, de finns även i bland annat engelsk julpudding, tyska julkakan Stollen, dadelkaka i Finland och muslimerna firar ofta sin motsvarighet till julen (eid al-fitr) genom att bryta fastan med olika former av dadlar.
- > Krigaren Hannibal och hans trupper sägs ha fått energi till sina strider mot romarna genom russin.
- > Fikonfrukten är egentligen blomman som blommar inåt.
- > Flickan med den röda hatten på Sun-Maids russinpaket fanns på riktigt i Kalifornien och hette Lorraine Collet Petersen.
- > Fikon användes runt 500 f Kr som pris i de antika olympiska spelen och kransar av bladen prydde vinnarna.
- > Russinförsäljningen ökar ifall det blir en kall jul; kall jul betyder mer glögg och mer glögg betyder mer russin!

julgodis

tigare. Snart stod torkade dadlar och fikon på de flesta svenskars julbord (i alla fall hos dem som hade råd).

Konsumtionen av torkade frukter i Sverige minskade under 1900-talets senare halva. På 1960-talet åt en person i genomsnitt 1,6 kg per år, medan samma siffra i början av 2000-talet nästan halverats för att sedan öka igen och idag vara uppe på omkring 1,3 kg per person och år.

Veganskt intresse påverkar

Sannolikt beror detta på ett tilltagande intresse för *rawfood* (råkost), en diet byggd på rå och obehandlad, ofta vegansk, mat där torkad frukt används. En annan anledning till att försäljningen stigit som f d handlaren Fredrik Jeppsson lyfter fram är den ökade invandringen.

– Människor som kommer hit tar med sig sina matvanor och de sprids även till resten av befolkningen, vi äter annorlunda idag än för tio år sedan, säger Fredrik.

Ytterligare en iakttagelse han gjort under sina nästan 40 år inom livsmedelshandeln är att även om det fortfarande sker en ökning i försäljningen av torkad frukt kring jul, är den betydligt mindre idag än när han började.

– Traditionerna var större förr, nu säljer man mer jämnt under hela året, säger han.

Skänk historien en tanke

De torkade frukterna har på det sättet vandrat långt och länge för att sluta som marmelad på svenskt julknäcke, eller som dekoration i saffransgula lussekatter. Varje gång vi sätter tänderna i dem får vi ta del av en

smak som människor i helt andra länder i en helt annan tid tog del av långt, långt före oss. ■

Av Elma Pålsson

Foto: lisa870 / 123RF Stockfoto

Källor:

www.plantagen.se

www.sunmaid.se

www.juligen.se

www.statistik.sjv.se

www.dietguiden.org

Fruktkaka, recept

250 g torkad frukt, t ex fikon,
urkärnade dadlar, aprikoser och russin
1 dl rom, cognac, whiskey, citruslikör eller portvin
(pressad apelsin går också bra i brist på alkohol)
150 g smör
2 dl strösocker
4 st ägg
1 dl sötmandel eller hasselnötter
4 dl vetemjöl
1 tsk bakpulver
valfritt: finrivet skal från 1 apelsin eller citron
smör och ströbröd / sesamfrön till formen

1. Skär bort stjälkfästet från fikonen. Hacka frukten ganska fint.
2. Häll spriten över frukten och låt stå i minst 10 timmar.
3. Sätt ugnen på 175 grader. Smörj och bröa en 1,5 liters form.
4. Rör smör och socker pösigt. Tillsätt äggen ett i taget under vispning.
5. Hacka mandlarna eller nötterna grovt och tillsätt dem.
6. Blanda mjöl och bakpulver, blanda sedan ner frukten och de rivna citrusskalerna. Rör ner i äggsmeten.
7. Häll smeten i formen. Grädda längst ner i ugnen i cirka 1 timme. Prova med sticka att den är torr. Stjälp upp kakan och låt den ånga av en stund och låt sedan svalna under formen.

Perfekt till glöggminglet!

Dulka med en lit av historien

Vissa börjar redan i november medan andra pyntar det sista precis innan julafton. Att smycka hemmet inför jul gör vi alla på olika sätt men en viktig ingrediens är ofta de traditionella juldukarna. Prydda av olika färgglada broderier och tryck är textilierna inte bara vackra utan berättar även en historia.

Textilier användes redan på vikingatiden för att klä in enklare och kyliga boningar. Att sätta upp saker på väggar levde kvar och övergick sedan till vävar, broderier och målade bonader. En av dessa var julduken. Namnet julduk kom till därför att det var just under de stora helgerna och högtiderna som man plockade fram de finaste textilierna man hade.

Lyxigt hantverk

Textilierna pryddes ofta av broderi, ett hantverk som utövas av många än idag. En av dem är Helena Ericsson, vars intresse för broderi lett till ett karriärbyte. Det började med starten av en broderiblogg som efter positiv respons ledde till en utbildning inom konstsömnad.

Helena tog sedan över butiken *Brodera Mera* från dess tidigare ägare Monica Zetterström som under 40 års tid hade samlat över 2 500 gamla mönster.

Helena berättar att broderi var en lyx eftersom det visade att man hade både tid och pengar över. Broderier prydde därför ofta det man ville visa upp så som kuddar i bröllopsvagnen, folkdräkter och bonader på väggar. Det föll sig på så vis naturligt att plocka fram de finaste broderierna även under julhelgens kalas, en tradition som hållit i sig.

Ska användas

Helena berättar att hon säljer många mönster förknippade med julen.

– Folk förknippar julen med broderi och hantverk och därför är det fortfarande i allra högsta grad aktuellt.

En julduk är något som anses lite extra fint och behöver nödvändigtvis inte prydas av juldekorationer. Helena vill dock påpeka att trots att broderier är lite lyx så bör de användas.

– Slit på broderierna, det är vad jag tycker! De ska användas, framförallt under julen då det finns jättemycket minnen.

Juldukens storhetstid

Julen var aldrig så trendig som på 1950- och 1960-talen. Efter andra världskriget tog produktionen av tryckta juldukar fart. Kulturhistorikern Anna Lindqvist har tillsammans med kollegan Marie Odenbring Widmark skrivit *Tryckt till jul*. En bok som presenterar 89 konstnärer som ligger bakom många av de juldukar som idag finns i svenska hem. Bland dessa finns kända namn som Gunilla Schildt och Jerry Rouse men även många andra talangfulla, men hittills okända, formgivare.

– Det vi har gjort är att försöka återupprätta dessa duktiga, ofta kvinnor. Utbildade formgivare men som av någon anledning inte kunnat fortsätta sitt konstnärliga arbete. Dukarna är oerhört vältecknade men med okända namn, säger Anna.

Kvinnor började under den här tiden arbeta utanför hemmet och plötsligt fanns det många formgivare och mycket jobb på svenska textilfabriker som Almedahl och Gamlestaden. Anna berättar att även broderi och andra tekniker fick stort uppsving under denna tid och att, likt många andra konstobjekt, så speglade även juldukarna sin tid.

– Man satsade mycket på konst och design och det var en förändring i tiden där även juldekorationerna hängde med.

Motiv och trender

Ett av våra välkända jultryck är Jerry Rouses *Tomteparaden* från 1960 där grå och röda nissar skyndar genom en mörk vinterkväll.

Juldukar har inte alltid pryts av motiv som Rouses tomtar utan har förändrats allteftersom vår syn på julen ändrats. >>

*Liten korsstygnsduk med julrosor formgiven av Monica Zetterström, Brodera mera.
Foto: Helena Ericsson*

– Julmotiv kommer in senare men det beror på vår syn på julen. Tomten är en sen företeelse som inte kom förrän i skiftet 1800 till 1900-tal, berättar Anna.

Innan de klassiska julmotiven smyckades många dukar med citat och förberedelser för helgen. Tomten var från början grå men efter andra världskriget kom starka intryck från Amerika, då också den tjocka, röda tomten vi känner igen idag.

Grafiska mönster

Juldukar har pryts med många olika motiv. Vissa har slingor av gran och stjärnor medan andra är rent grafiska, utan det minsta spår av julpynt.

– En del kristna motiv som Staffan stalle-dräng och de tre vise männen men också burleska motiv som tomtar som dricker öl, berättar Anna.

Olika färger har också varit trendigt vid olika tider. Under 1940-talet var det inne med gula juldukar, något som Anna tror beror på kopplingen till halmen och stjär-

norna. På 1950-talet skulle dukarna istället vara blå och på 1960-talet var det en blandning av alla möjliga färger.

Utländsk konkurrens

Precis som färg och mönster vittnar om den tid dukarna skapades så berättar den minskade produktionen en historia om svensk textilindustri. Bara ett par år efter att textiltryckerierna gått på högvarv börjar konkurrensen från billigare producenter i utlandet kännas av och tillverkningen av textilier, däribland även juldukar, sjunker.

Idag finns nästan ingen svensk textilindustri kvar, tryck och broderier tillverkas i liten skala. Våra juldukar är därför utmärkta exempel på skatter från en annan tid med historier värda att värna om. Men också, som Helena Ericsson poängterar, framförallt att användas och glädjas åt. ■

Av Lisa Magnusson

Han överlevde kriget.
Nu hotar vintern.
Ge bort värme i jul
– ett vinterpaket kan rädda liv.

Beställ årets julklappar på:
sverigeforunhcr.se/shop

Styva klipp blir till skön konst

Pappersklippning är ett nöje som säkert många har provat på. Enkla mönster såsom snöstjärnor och geometriska dekorationer pryder fint fönster under den mörka årstiden. Men pappersklippning kan vara så mycket mer.

När konstnärinnan Agneta Flock tar till saxen förvandlas ett pappersark till en hel sagovärld med figurer och former. Fantasifulla väsen och verklighetsnära motiv växer fram med en precision som om de vore laserskurna. Nu är det inte precis en kökssax som Agneta använder

utan en liten spetsig sak som vasst hänger med i svängarna.

Många års träning ligger bakom den flinka färdigheten men också ett kreativt bildskapande med ett alldeles eget signum. Agnetas bilder är som visuella sagor. De illustrerar en dikt, en sång eller en folklig

Bäckahästen – ett motiv ur den svenska folkkonsten. Näcken i hästskepnad som ansågs bo i bäckar. Man varnade barn att akta sig vid bäckar annars kunde Bäckahästen dra ner dem...

Harpans bro – en bild till den medeltida balladen "Harpans kraft".

berättelse. Utan ord berättar de om en händelse eller en situation.

Började i Kina

Att klippa fram bilder i papper har en lång tradition i många länder och det sägs att denna sköna konst en gång började i Kina i samband med uppfinningen av papper. Fortfarande är det en folkkär konstform i Kina och utövas särskilt vid högtider då det ska pyntas och dekoreras. Det handlar då mest om mönsterklippning med konturer, hålrum och slingrande ornament.

Innan kameran och fotografiet slog igenom var silhuettklippning under 1800-talet en populär sysselsättning framförallt i borgerliga, europeiska kretsar. Ordet silhuett kommer från en fransk finansminister, Étienne de Silhouette (1709–1767). När han styrde och ställde fick många känna på ekonomiska åtstramningar och han förknippades därför med sådant som var billigt.

Porträtt i silhuett

Att beställa ett personporträtt målat i olja av en skicklig konstnär var dyrt till skillnad

från en silhuettavbildning i papper. Genom att placera en person i profil mellan en ljuskälla och ett papper på en vägg bildades en skugga som sedan kunde ritas upp och klippas ut. Simalabim så fanns ett porträtt av någon av de nära och kära.

En produktiv pappersklippare var även HC Andersen, den danske författaren som skrivit berättelser som Tummelisa, Kejserens nya kläder, Den fula ankungen och många, många fler klassiska sagor. När han skrivit en saga så illustrerade han den ofta med bilder som han klippt ut med en stor skräddarsax.

Levande berättelser

HC Andersen klippte svarta silhuetter mot en vit bakgrund men han kunde även använda vilket papper eller färg som helst och han klippte inte bara i profil utan figurerna framställdes ibland frontalt och sågs rakt framifrån. När författaren som hade sinne för det teatrala, läste en saga för barn visade han samtidigt klippta illustrationer och det gjorde berättelserna än mer levande.

>>

Verdandi – en av de tre ödesgudinnorna, Nornorna, som spinner livets tråd.

Att barn tycker det är roligt att se när figurer växer fram har också Agneta Flock lång erfarenhet av. Hon sätter sig gärna på golvet och gör klippsagospel. En sax och lite papper är allt som behövs för att skapa en magisk teaterstund. Barnen lyssnar på sagan och lever sig in i de klippta karaktärerna.

Succé i Japan

Agneta har illustrerat ett stort antal böcker och förmedlar gärna äldre bondekultur. Den svenska folktron är tacksam att referera till eftersom den väcker fantasin och skapar inre bilder. Agneta har också haft många utställningar och vid en av dessa kom en japanska fram och bjöd henne till Japan. Där, långt borta gjorde Agnetas bilder succé. Japaner tycker mycket om det som är lekfullt och påhittigt och pappersklipp passar bra eftersom det har ett begripligt formspråk med konturer och tomrum.

Bilderna klipps i 80-grams syrafritt papper som sedan färglägges. Det blir som ett galler, ett spetsverk som sitter ihop i ett stycke.

I en japansk statlig TV-kanal för hantverk och konst blev Agneta inbjuden att medverka. Hon presenterades i ett

25-minuters TV-program och hon visade då hur hon klippte i papper. Intresset för Agnetas konst blev så stort att TV-bolaget skickade ett helt team till Sverige och gjorde en 90-minuters lång dokumentär som sedan fick gå tretton gånger i repris. Efterfrågan blev stor och det har blivit många utställningar och resor till Japan och snart bär det av igen till en ny utställning.

Inre stillhet

Agneta Flocks klippta bildberättelser är tekniskt mästertliga och motiven är genomtänkta men i grunden är tekniken enkel. Att klippa stjärnor och dekorera vintermörka fönster eller fixa ett vackert tårtpapper är fortfarande, trots konkurrens från digitalt håll, en syssla som praktiseras i många hem och skolor. Framställningen kräver ett visst mått av koncentration och en inre stillhet vilket kan vara välgörande när livet för övrigt snurrar på i hög takt. I Kina anses klippta pappersdekorationer som sätts upp på dörrar och fönster bringa lycka och välgång. Ett sätt att bejaka goda krafter från hjärtat till handen. ■

Av Li Samuelson

JULKLAPPAR SOM RÄDDAR LIV

KÖP NYÅRSLYKTOR OCH ANDRA JULGÅVOR PÅ
CANCERFONDEN.SE

En av tre kommer någon gång i livet få cancer och fler insjuknar för varje år som går. Men tack vare forskningen ökar överlevnaden och fler blir friska. Forskningen går framåt men den är helt beroende av bidrag från dig och andra. På cancerfonden.se/jul kan du bidra genom att köpa fina nyårslyktor, jullotter eller ge en julgåva. Var med oss i kampen mot cancer!

Lyktorna är 100% biologiskt nedbrytbara, gjorda av bambu och snöre i naturmaterial, helt utan metall. Ett 3-pack kostar 295 kr, varav 225 kr går till Cancerfonden.

Cancerfonden

#TILLSAMMANSMOTCANCER

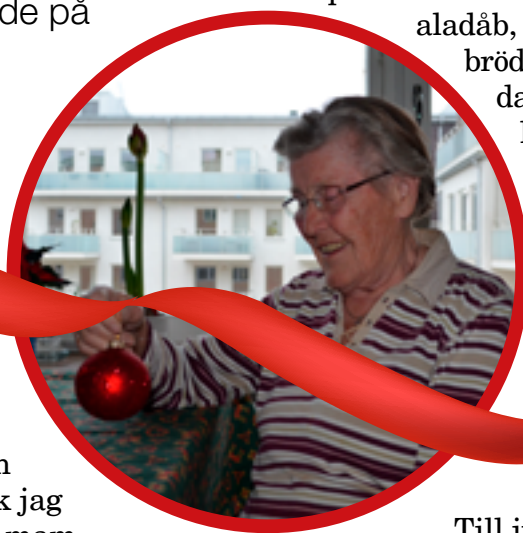
Så minns vi julen

”Till julottan tog vi släden varje jul”

Gun Johansson minns julen 1934 då hon som sjuåring firade på föräldrarnas bondgård i Björklinge i Uppsala.

ken som jag hade gjort. På julafton efter julmiddagen gick vi in tillsammans och tände julgransljusen. Vi hade alltid så goda julmiddagar. Mamma hade i unga år gått på Margaretaskolan, en hushållsskola där man fick lära sig laga mat och hon var väldigt duktig på det. Hon saltade skinkan själv, gjorde aladåb, lutfisk och Upplandskubb, bröd som gräddas i en gammaldags mjölkflaska som satts i kokande vatten. Vi hade också korvar och revbensspjäll.

Jag var sju år första gången Tomten kom till oss. Då fick jag ett paket med vantar i som mamma stickat.

Veckorna innan jul åkte alla mattor ut ur huset och mamma låg på knä och skurade golven, plankgolv med stora springor som vi hade då, och jag sprang och lekte och råkad väl välta ut hinken ibland. Vi högg alltid vår egen gran och satte upp i salen, som vi kallade vardagsrummet på den tiden. Den dekorerades med stearinljus, konfekt och små korgdekorationer med änglabokmär-

Till julottan tog vi släden varje jul och pappa väntade utanför kyrkan för att vakta hästen medan vi var på gudstjänsten. Jularna jag minns var alltid vita med stora snödrivor långt in på våren.

Gun som sedan 32 år tillbaka bor i Micasas fastighet i Hornstull, ska i år fira julen hos sitt mellanbarnbarn i Haninge och kanske blir det rökt fisk till jul.

– Om jag rensar fisken brukar han röka den på grillen sen. ■

Foto: kirkikis / 123RF Stockfoto

Foto: rawpixel / 123RF Stockfoto

”På julmiddagen ersattes julskinkan av kalkon”

Christina Dyrssen minns julen 1945 då hon som femåring bodde på landet i Strömsholm mellan Västerås och Eskilstuna.

Jag hade ingen aning om att Tomten som smög i buskarna med fårskinnspäls, långt vitt vaddskägg och stor mössa egentligen var pappa. Vi hade satt ut ett stort fat risgrynsgröt till Tomten och väntade ivrigt på att han skulle komma.

När jag var fem år hyrde familjen en flygel på en bondgård i Strömsholm. Bonden gick ut varje jul och högg granar som han lämnade till familjerna som hyrde på gården. Granen dekorerade vi dagen innan julafton och förutom julgranen fyllde vi

hemmet med blommor, mycket hyacinter, ljus och skålar med nötter, fikon, kolor och frukt.

På julmiddagen ersattes julskinkan av kalkon med gräddsås och potatis, kanske för att min mamma var från Tyskland. Vi hade också lutfisk, rödkål, brysselkål, geléer och de vuxna åt sill till förrätt.

När Tomten äntligen kom satte sig alla i en ring, vi neg och tackade när man fick en julklapp.

Senare när vi flyttade till stan i Västerås, kom det ingen tomtelängre men säcken med julklappar hade han ändå lämnat till oss. Vi fortsatte att

sitta i ring men nu var det pappa som delade ut julklapparna och han hade rimmat på varenda en av dem.

Christina som idag bor i Micasas fastighet på Roslagsgatan i Stockholm kommer att fira julen utomlands i år med barn och barnbarn.

– Det blir en resa till Spanien och troligtvis byter vi ut julmaten mot spanskt tema. ■

Så minns vi julen

”Vi hade inte någon Tomte på jul, den var avslöjad”

Rune och Siv Henriksson minns julen 1947 och 1951. Rune bodde då som femåring på en bondgård utanför Bengtsfors i Dalsland och Siv som var sju år, på en bondgård utanför Skövde.

Rune: Redan i september varje år var vi ute i skogen och såg ut en gran till jul, det var viktigt att den hade rätt höjd och var jämn och fin,

det skulle vara den perfekta granen. Till jul gick vi ut och högg ned den.

Siv: Vi åkte ut på julaftons förmiddag och tog det som fanns i skogen, ibland var den väl lite vek granen men den blev fin när vi hängde upp kulorna som vi sparat från farmor och farfar som bott på gården. Min mamma och pappa träffades när mamma kom som ung piga till denna gård där pappa växte upp.

Rune: Till en början hade vi stearinljus i granen, alla var jätteförsiktiga med det där, de fick absolut inte brinna ner. Så fort elektrisk belysning kom köpte vi det.

Siv: Vi gjorde även smällkarameller som grandekorationer med en kola i mitten. När det blev julgranssskakning vid tjugondag Knut gick vi barn från trakten runt till grannarna för att få det goda som hängde i julgranarna. Vid julgranssskakningen kunde det faktiskt hända att det kom en Tomte

och delade ut någonting också. På julafton däremot hade vi ingen Tomte.

Rune: Vi hade inte heller någon Tomte på jul, den var avslöjad men vi dekorerade med Tomtar, sådana man vek ut och placerade på borden som en Tomteparad. Så brukade vi ha hemtillverkade dukar med julmotiv som det stod God jul på.

Siv: Det hade vi också och pappersaffischer med julmotiv och girlanger som vi hängde upp i taket. Viktigt var att julkärven skulle upp ute, pappa skulle alltid sätta upp den på julafton. Den skulle sitta på en pinne utanför köksfönstret så man skulle se när fåglarna var där.

På julbordet hade vi skinka från egna gården och lutfisk

som vi köpte torkad och la i blöt några dagar innan jul.

Vi gjorde grynkorv också, den var jättegod så den var viktig.

Rune: Risgrynsgröten var viktig också, den åt man bara på jul. Den som hittade på mandeln, den fick rimma.

Siv: Ja och på juldagen skulle vi till jultan, både pappa och farfar var kyrkvärdar. Ofta var det upp redan klockan sex för att hinna tända stearinljusen i kyrkans gran.

Rune: Jag minns att vi nån gång åkte släde till kyrkan med farmor och farfar, men annars vara det bil som gällde.

Rune och Siv som idag bor i Micacas fastighet i Axelsberg firar årets jul i stan med deras nu vuxna barn.

Vi träffas, äter god mat och umgås. I år har vi bestämt att inte ha några julklappar på julafton. Vi är båda vegetarianer och har varit det i cirka 25 år nu så julskinkan byts mot kokt kålrot som vi griljerar, jättegott med senap på. ■

Av Cecilia Marcusson

Det finaste du kan ge **är** din tid

Vill du vara med och hjälpa till?
Gå in på www.varldensbarn.se
och läs mer om vad du kan göra!

Under de år som insamlingen pågått har cirka 1,4 miljarder kronor samlats in, vilket har möjliggjort att närmare 100 projekt världen över varje år fått ekonomiskt stöd i sina uppdrag för att säkra en bättre framtid för många av de barn som har det allra tuffast.

Nu finns möjlighet för dig att göra en insats. Tusentals frivilliga över engagerar sig över hela landet, med bössinsamling, konserter, evenemang.

Världens Barn
Radiohjälpen 90 1950-6

Boktips

JULEN 2017

Jag börjar med att rekommendera två böcker av Alexander Schulman – en om hans far och en om hans mor. Vilka personligheter. Vilka levnadsöden.

Skynda att älska

av Alexander Schulman

Alexanders far, Allan Schulman, var gammal då Alex föddes. Han hade vuxna barn från tidigare äktenskap och han hade jobbat med Lennart Hyland och umgåtts med Zarah Leander. När han dör 84 år gammal är Alexander 27 år.

Boken börjar med att Alexander åker tillbaka till torpet i Värmland där de upplevt så många somrar. Där börjar han minnas sin far. Han samlar minnen och berättar om hur det var att växa upp med en åldrande far. En far som hade gjort så mycket och upplevt så mycket, som hade haft ett långt liv innan Alex föddes. Boken är ett fint porträtt av kärleken till fadern men också en beskrivning av den ständiga oron för att något ska hända honom.

Glöm mig

av Alexander Schulman

Han berättar om sin mor, Lisette Schulman, hon som ung gifte sig med den mycket äldre och mycket kände Allan Schulman.

Nu är hon gammal och livet har farit hårt fram med henne. Sönerna försöker få henne att inse att hon behöver sluta dricka. Hon behöver skrivas in på en avvänjningsklinik. Men det vill hon inte.

I tillbakablickar på barndomen beskriver Alexander hur familjen var och framförallt hur modern levde, vilket förhållande son och mor hade. Det är en stark berättelse om ett fantastiskt men framförallt förvånande liv. Moderns liv var inte lätt. Exempelvis beskrivningen av hur hon som liten flicka lämnas kvar hos vänner i Italien för att fadern Sven Stolpe, författaren, behövde lugn och ro, är förskräcklig.

Nu över till något helt annorlunda, en feelgood-roman från England.

Sommar på strandpromenaden

av Jenny Colgan

I den andra boken om Polly som lämnade London blir hon av med jobb och pojkvän och konkursen är ett faktum. Med tur och skicklighet och nya vänner har hon lyckats starta ett bageri i en liten stad i Cornwall. Som nyinflyttad har hon inte haft det lätt, framförallt inte då hon konkurrerat med det gamla, numera mycket misskött, bageriet. Sommaren kommer och livet i den lilla staden kantas av både kärlek och sorg och förpliktelser som för människor över havet till andra länder.

Det är en mysig bok som får mig att vilja resa till den engelska kusten, trots regnet som så ofta faller där, även på sommaren.

Denise Rudberg är en duktig svensk författare som bland annat skrivit en serie deckare, så kallade Elegant crime.

I de böckerna får vi träffa Marianne Jidhoff, den ovanliga men mycket populära deckarhjältinnan. Hon är medelålders änka och

åklagarsekreterare. Hon är en duktig utredare tillsammans med sitt team. Ett polisteam som växer fram efter hand. Och så älskar hon att leva gott vilket bland annat innebär god choklad från Ejers. Hon och hennes medarbetare är en härlig bekantskap. De två senaste böckerna i serien är *På sex meters djup* och *De sju som såg*. Hittills finns det sju böcker i denna serie.

Inte en deckare men lika spännande är nästa bok, denna gång från Australien.

Andras vänner

av Liane Moriarty

Tre lyckliga familjer som lärt känna varandra på olika sätt träffas på en grillkväll hos ett av paren. Två av paren har barn. Ett par försöker få barn. Några känner varandra sedan de började skolan och andra har träffats först då de blev grannar. Kvällen avlöper inte som tänkt och efteråt kan ingen av dem sluta undra: Vad skulle ha hänt om vi inte gått dit?

Att släktforska, att söka sina rötter, har blivit populärt. Kanske för att det nu är lättare att hitta då mycket material finns på nätet. Att många av oss har släktingar som emigrerade, kanske till S:t Paul i Minnesota, gör denna bok intressant.

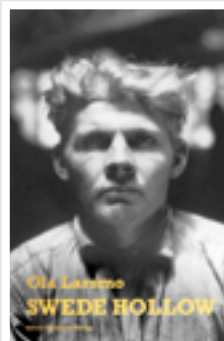
Swede Hollow

av journalisten på Dagens Nyheter Ola Larsmo

En roman om några av de svenskar som emigrerade till USA i slutet av 1800-talet. De som bodde i ravinen "Swede Hollow" mitt i S:t Paul, Minnesota. I en slum som av kommunen beskrevs som ett pesthål. Där var barnadödlighet hög och arbetsolyckor med dödlig utgång var vanligt. Folk svält och söp och sökte jobb och drog vidare västerut eller gick under.

Vi får följa några av emigranterna och deras trasiga och fattiga liv. Och höra om deras olika skäl till att emigrera. Några flyr fattigdom, andra flyr från olycka eller för att undkomma straff. Några för att få större frihet.

Det är en stark berättelse om hur livet blev för de många migranter som inte lyckades odla mark eller få ett arbete de kunde försörja sig på. Ravinen finns fortfarande kvar i S:t Paul men idag är den öde. Den och de som bodde där för drygt hundra år sedan är glömda.

Söker sin släkt, sin bror, gör författaren i nästa bok. Berättelsen får mig att inse hur stor skillnaden är på hur vi bemöter de svaga i samhället idag jämfört med för 60 år sedan. Skillnad i bemötandet av barn.

Ditt liv och mitt

av Majgull Axelsson

Vi får träffa Märit och hennes bror. Hon som läst till läkare och haft ett bra liv. Varför är hon nu i Lund?

Den stad där hon studerade i som ung på 1960-talet då folkhemmet växte och samhället blomstrade. Men också där en massgrav på kyrkogården bevisar att det fanns en annan verklighet. En verklighet där så kallade sinnesslöa var inlåsta på den stora anstalten Vipeholm. Det var där hennes bror, kallad Tok-Lars eller Vidundret, dog. Vad var det som hände där för så länge sedan? Och vems är skulden? ■

Av Cari Busin

Korsordstävling

Lös korsordet och skicka in till Micasa Fastigheter, att Maria Ehn, Box 1298, 164 29 Kista.

De tre första som skickar in rätt svar får pris.

Glöm inte att skriva ned din adress så att vi vet vart vi ska skicka priserna.

Hjälp oss rädda de starkaste

Djurrikets kungar och drottningar behöver hjälp. Trots att de är både starka och listiga har de ingen chans emot ett skarpladdat gevär. I femtio år har vi arbetat med att förhindra dödandet i skyddade områden runt om i världen. För att sätta stopp för den avancerade tjuvjakten arbetar vi med myndigheter för att både skärpa lagarna och få dem att tillämpas. Vi jobbar också för att efterfrågan på olagliga produkter ska minska.

Stöd vårt arbete, bli Tigerfadder idag! wwf.se/tigerfadder

Indian Tiger. © National Geographic Stock / Michael Nichols / WWF

90 SVENSK
KONTO INSAMLINGS
KONTROLL

*God jul &
Gott nytt år*

**ÖNSKAR
MICASA FASTIGHETER**